

ст. – К.: Вид-во АНУРСР, 1958; 34. Тимощук Б.О. Давньоруська Буковина: (X – п.п. XIV ст.). – К.: Наукова думка, 1982. – 206 с.; 35. Тимощук Б.О. Зустріч з легендою [Про археологічні дослідження на території Північної Буковини. Історико-краєзнавчі нариси]. – Ужгород: Карпати, 1974. – 127 с.; 36. Тимощук Б.О. Північна Буковина – земля Слов'янська. – Ужгород: Карпати, 1969. – 192 с.; 37. Толочко П.П. Про приналежність і функціональне призначення діadem і барм в древній Русі / Археологія. – К., 1963. – Т.15. – С.153-154; 38. Томенчук Б. Ятвяги на Буковині (Кам'яні кургани і поховання в кам'яних огорожах) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць. – Чернівці: Золоті литаври, 2001 – Т. 1. – С. 75-78; 39. Фехнер М.В. Золотое шитье Владимиро-Суздальской Руси // Средневековая Русь. – М.: Наука, 1976. – С. 222-224; 40. Щербий Г.С. Знаковые функции народного костюма // Украинцы / Отв. ред. Н.С. Полищук, А.П. Пономарев. – М.: Наука, 2000. – 535 с.; 41. Якубовський В.І. Болохівські скарби як пам'ятки давньоукраїнського костюма і ремесла // Давня і середньовічна історія України: Історико-археологічний збірник. – Кам'янець-Подільський, 2000; 42. Ящуржинский Хр. Остатки языческих обрядовъ, сохранившыяся въ маорусскомъ погребеньи // Киевская старина. – Т. XXVIII. – №1; 43. Romstorfer K.A. Aus den "Mittheilungen der k.k. Central-Commission" // Jahrbuch des Bukowiner. Landes-museums. – Czernowitz, 1893. – Т.1. – S. 45-71.

УДК [904:737.1] (477.85) „17”

Микола ІЛЬКІВ, Віталій КАЛІНІЧЕНКО, Сергій ПИВОВАРОВ
НУМІЗМАТИЧНІ ЗНАХІДКИ XIII ст.
З ЧОРНІВСЬКОГО ГОРОДИЩА

Під час досліджень Чорнівського городища першої половини XIII ст. у 1999-2014 рр. був виявлений нумізматичний матеріал: 4 візантійські та 4 угорські монети. Дані знахідки значно уточнюють хронологічні рамки існування Чорнівського городища та дозволяють з нових позицій розкрити його значення у військово-політичному, соціально-економічному і культурному розвитку давньоруського населення регіону.

Ключові слова: Галицько-Волинське князівство, Візантія, Угорщина, монети, Чорнівське городище.

Николай ИЛЬКИВ, Виталий КАЛИНИЧЕНКО, Сергей ПИВОВАРОВ
НУМІЗМАТИЧЕСКИЕ НАХОДКИ XIII в.
ИЗ ЧЕРНОВСКОГО ГОРОДИЩА

В ходе исследований Черновского городища первой половины XIII в. в 1999-2014 гг. был обнаружен нумизматический материал: 4 византийские и 4 венгерские монеты. Данные находки значительно уточняют хронологические рамки существования Черновского городища и позволяют с новых позиций раскрыть его значение в военно-политическом, социально-экономическом и культурном развитии древнерусского населения региона.

Ключевые слова: Галицко-Волинское княжество, Византия, Венгрия, монеты, Черновское городище.

Mykola IL'KIV, Vitaliy KALINICHENKO, Sergiy PYVOVAROV
NUMISMATIC FINDS XIII-th century
FROM CHORNIVKA HILLFORT

To one of the most studied ancient monuments watershed of the Upper Prut and Middle Dniester refers settlement (remnants of feudal fortified manor) is located at a distance of 5 km south of the village Chornivka. In historiography it is known as Chornivka hillfort. Study of the settlement began in 1999 and continues to date. According to a new period of excavations monuments significantly refined its planning, functional identity revealed some structures defined their chronology and dating, found more than a thousand individual finds.

Among the found materials research settlement in 1999-2014 on special interest deserve found numismatic items. There are 4 Byzantine and 4 Hungarian coins. It's comprehensive analysis and interpretation and publication devoted to this.

The first coins of the concave-convex a surface. It's diameter is 2,2-2,5 cm, weight – 1,5 g. Coin perforated, that is specially punched hole and not used as a banknote and a suspension icon. The detailed study of coins and search for analogies possible to determine the type of object and numismatic time of its release. Analysis of the image on the coin and its shape shows that it has a Byzantine origin. Coin from Chornivka hillfort – aspron trachea was chased in Thessalonica, during the reign of Theodore I Komnenos-Ducas (1224-1230).

Other two coins were found in 2004 and 2006. The first of these is also perforated. With care it can be attributed to the coin – aspron trachea, which was chased during the reign of Demetrius Comnenos Ducas in Thessalonica, in the 1244-1246 bigennium. Fourth numismatic finding was discovered in 2014. The coin is badly damaged, cut – septangular, perforated (with a torn hole for hanging). On the concave side (reverse) observed bust image of two figures. Convex side (obverse) heavily damaged. The diameter of the findings is 1,5-1,6 cm; weight – 0,8 g with caution, similar to other areas of Europe, including the Dumbarton Oaks, the Balkans, Bulgaria, and by their appearance suggests that coin from Chornivka hillfort was chased the reign of Alexis III Comnenos Angelus in 1195-1203 in Constantinople. Nominal coins previously defined as aspron trachea. Due to significant damage of the coin image is very difficult to trace it's narrower period of mint and relate it to the specific type.

How Byzantine coins were on Chornivka hillfort? The answer of this question is difficult today. Possible explanations of these extraordinary findings are different. The literature has repeatedly drawn attention to the likely participation of combatants Kingdom of Galicia-Volhynia in the crusades, as we find hints in written and folkloric sources. If so, some of them could bring one of the participants of the Fourth Crusade.

Four other coins were found in 2006. They were lying on top of one another and were a lot of thin pressed round silver plates. After their separation (coins slightly damaged by fire) revealed that the four coins, and two types. There are

several versions coin identification data types. It is believed that the coins can be minted during the reign of the Hungarian King Bela III (1172-1196) or on the board, «young king» Bela IV (1225-1270). After a detailed study of these coins and view previous findings with caution copies of data, in our opinion, should be attributed to bracteates, minted during the reign «Rex iunior» – Bela IV at a time when he was «young king» in 1225-1235.

Thus, summing up, to say that the period of research Chornivka hillfort in 1999-2014 was discovered quite important numismatic material, which significantly clarifies the chronological limits of existence Chornivka hillfort and allows new positions reveal its importance for political, economic, social and cultural development of the ancient people of the Middle Dniester in the thirteenth century. Therefore, in spite of this, the study of the hillfort will be continued.

Keywords: *Kingdom of Galicia-Volhynia, Byzantium, Hungary, coins, Chornivka hillfort.*

До однієї із найбільш досліджених давньоруських пам'яток межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра відноситься городище (рештки феодальної укріпленої садиби), яке розташовується на віддалі 5 км на південь від с. Чорнівка, в лісі, на лівому березі р. Мошків, в уроч. Спринчени. В історіографії воно відоме як Чорнівське городище. Воно було відкрите відомим буковинським археологом, доктором історичних наук Б.О. Тимощуком, розкопувалось ним в 1977-1978 рр. і було віднесено до категорії феодальних замків [28, с. 105-113]. В 1982 р. розвідкові розкопки на городищі проводив М.А. Філіпчук [30]. Протягом 1985-1986 рр. роботи на пам'ятці були поновлені археологічною експедицією Чернівецького державного університету під керівництвом Л.П. Михайлини. У результаті розкопок було з'ясовано планування житлово-оборонних клітей, розкопано рештки кам'яного фундаменту дерев'яної споруди та вивчено декілька поховань, розташованих біля неї [6, с. 66-67]. Із 1989 по 1994 р. на пам'ятці проводилися розкопки під керівництвом І.П. Возного, на основі чого автор стверджував, що в другій половині XII – першій половині XIII ст. на городищі функціонували 32 оборонні кліті-зруби, 18 житлово-господарських зрубів, двоповерхове житло феодала на кам'яному фундаменті, землянка і оборонна вежа [1; 2]. Проте такі висновки виявилися поспішними, оскільки значна площа пам'ятки залишилася недослідженою, а чимало знахідок – втраченими. З огляду на те, що Чорнівське давньоруське городище є унікальною для регіону пам'яткою, яка містить велику кількість предметів матеріальної та духовної культури XII-XIII ст., з 1999 р. продовжувалося його вивчення експедицією ЧНУ ім. Ю. Федьковича під керівництвом С.В. Пивоварова.

За новий період розкопок пам'ятки уточнене її планування, з'ясовано функціональну приналежність окремих споруд, визначено їхню хронологію та датування, виявлено більше тисячі індивідуальних знахідок (серед них 2 скарби) і 2 тисячі фрагментів давньоруського посуду, уламків візантійських корчаг, полив'яного привізного посуду тощо. Результати досліджень городища в 1999-2014 рр. опубліковані авторами у ряді статей [6, с. 34-46; 8, с. 243-255; 9, с. 154-159; 10; 11, с. 351-353; 12, с. 217-230; 13, с. 133-141; 14, с. 43-49; 16; 17, с. 247-257; 18; 19; 20, с. 195-201; 22; 23, с. 39-55; 24, с. 7-12]. Знайдений матеріал настільки значимий, що потребує спеціального подальшого дослідження, яке дозволить у повній мірі розглянути матеріальну та духовну культуру мешканців Чорнівського городища в епоху середньовіччя.

Під час досліджень городища в 1999-2014 рр. виявлено цінний археологічний матеріал, який уточнює датування пам'ятки і дозволяє з нових позицій розкрити його значення для економічного, суспільного і культурного розвитку давньоруського населення регіону. Так, у 2014 р. на Чорнівському городищі, яке систематично грабується «чорними археологами», продовжилися науково-рятивні розвідки. У результаті досліджень було виявлено знахідки з кераміки, скла, чорного та кольорового металу, серед яких: глиняне пряслице, двошипний наконечник стріли, кресало, двоциліндровий замок, дві пряжки, скроневе кільце, 6 фрагментів скляних браслетів та візантійська монета.

Серед виявлених за цей час матеріалів особливої уваги заслуговують нумізматичні знахідки, оскільки середньовічних монет у межиріччі Верхнього Пруту та Середнього Дністра виявлено обмаль (рис. 1). До чорнівських знахідок відносяться 4 візантійські та 4 угорські монети. Їхньому всебічному аналізу й інтерпретації присвячена дана публікація.

Перша нумізматична знахідка була виявлена у 2014 р. в районі кліті № 12 (рис. 2, 2; фото 1, 2). Монета сильно коризована, обрізана – семикутна, перфорована (з розірваним отвором для підвішування). На реверсі простежуються погрудні зображення двох постатей. Аверс сильно пошкоджений. Діаметр знахідки становить 1,5-1,6 см; маса – 0,8 г. Попередньо за аналогіями з інших територій Європи, зокрема з Балкан, Болгарії, а також колекції Думбартон Оакс, можна припустити, що монета з Чорнівського городища була карбована за правління Олексія III Комніна Ангела (Αλέξιος Γ' Ἀγγελοῦ) у 1195-1203 рр. в монетному дворі м. Константинополя [35, р. 397-419]. Більш вузько дана монета, за класифікацією М. Хенді, датується 1197-1203 рр. Номінал монети

попередньо теж можна визначити як аспрон. Через значну пошкодженість знахідки та затертість зображення дуже важко простежити її більш вузький період карбування та віднести до окремого типу. Загалом можна припустити, що монета з Чорнівського городища відноситься до типу В. На аверсі подібних аспронів зазвичай зображувався бюст безбородого Ісуса Христа (Спаса Емануїла) з німбом, одягненого в туніку та колобїон, і з сувоєм у лівій руці. Навколо постаті Христа розміщувався напис «Господи помагай». Даний аспект є досить важливим, так як

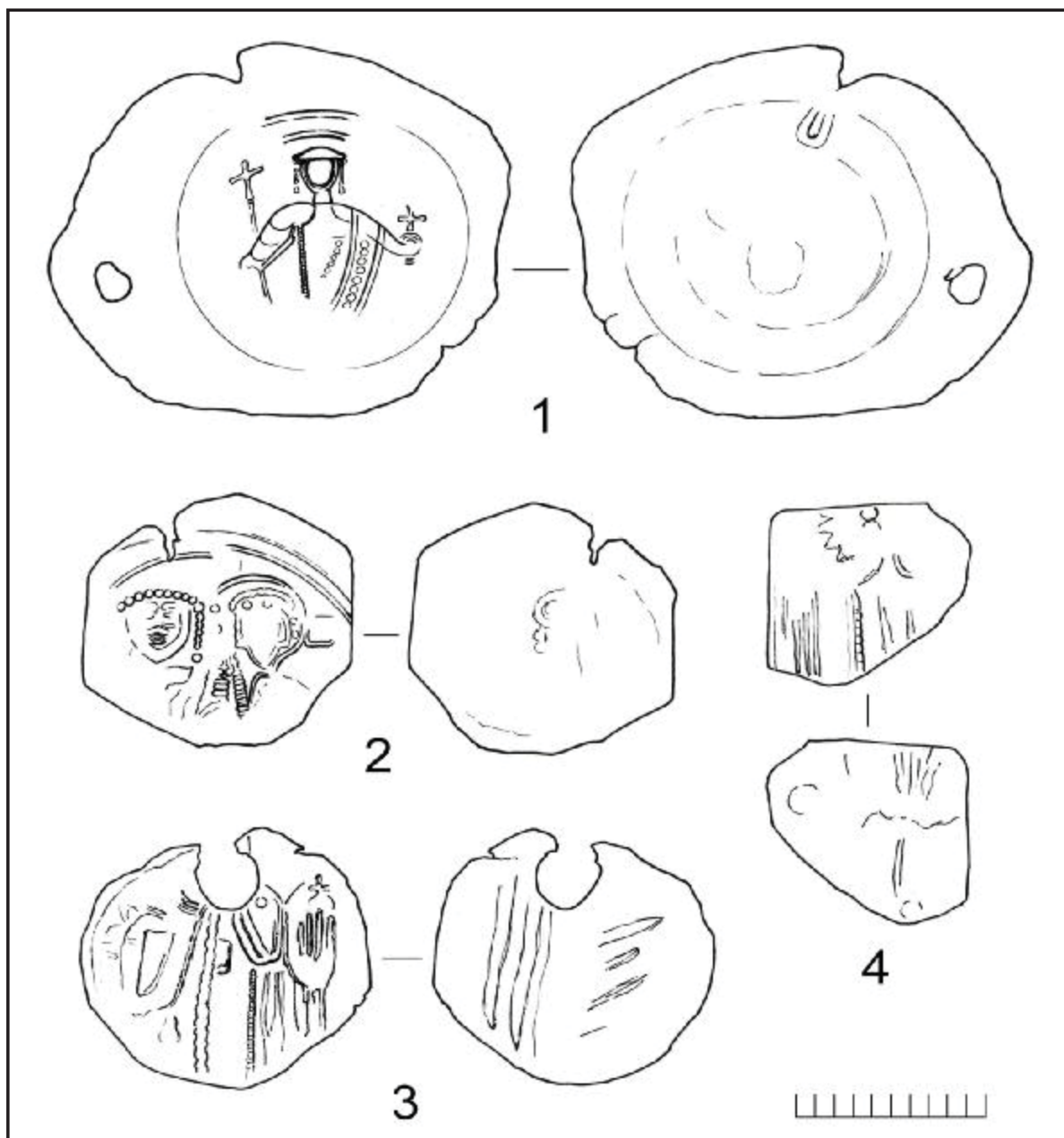

Рис.1. Місцезнаходження візантійських (I) та західноєвропейських (II) монет у старожитностях райковецької (чорний фон) та давньоруської (білий фон) культур: 1 – Чернівці-Ленківці; 2, 3 – Чорнівка-Спринчени; 4 – Рідківці-Стара Рогатка; 5 – Хотин.

підтверджує той факт, що монета використовувалася, очевидно, як медальйон-оберіг. На реверсі зліва зображувалася постать імператора в повний зріст, а справа – постать Святого Константина з німбом. Вони стоять дуже близько один до одного. Постать святого відрізняє характерний малюнок пояса – 6 крапок, розташованих в 2 ряди по 3 крапки, розділені тонкими лініями. Правою рукою з перекинутим через неї кінцем лороса святий Константин підтримує разом з Олексієм III Комніним-Ангелом державу, увінчану хрестом, а лівою – лабарум. Саме держава є одним із визначальних критеріїв поділу та хронологічного визначення карбування аспронів Олексія III Комніна [33, р. 150-155]. У типі В розрізняють два підтипи, які відрізняються типом хреста на державі. Тип В(а) відрізняється хрестом «патріаршого» типу – з додатковою перемичкою. Як вказують науковці, монети цього підтипу зустрічаються дуже рідко. В іншого, більш поширеного типу – В(б) – хрест на державі простого типу і складений з 5 крапок (інколи до цього типу відносять зображення простого хреста з однією перемичкою). На монеті з Чорнівського городища чітко видно, що хрест на державі суцільний та не складається з крапок. Водночас важко припустити, до якого з підтипів варто його віднести, так як на ньому простежуються дві перемички (?). Окрім того, на монетах в імператора та Святого Константина наявні стема, дивітисон, комір, лороси спрощеного типу та лабаруми. За цими деталями окремо можна визначити, до якого типу відносяться монети Олексія III Комніна. Аспрони типу В відрізняються наявністю 6-8 крапок на комірі імператора, 3 крапками на грудях між коміром та поясом, який обернутий навколо талії лоросом (його кінець, перекинутий через ліву руку імператора, вільно звисає вниз). Таким чином, фігури імператора та святого створюють симетричну композицію, а два рівних кінці (інколи злитих між собою) лоросів разом з державою – її оптичний центр [31, р. 195].

Друга із монет (рис. 2, 1; фото 1, 1) має увігнуто-випуклу поверхню, (раніше для таких монет використовувався термін «скіфатна») була знайдена у 1999 р. в руїнах кліті № 8. Її діаметр становить 2,2-2,5 см, маса – 1,5 г. Монета перфорована і, відповідно, теж використовувалася не як грошовий знак, а як підвіска-іконка [9, с. 154-159].

На її реверсі (ввігнутій стороні) в центрі у подвійному обідку зображено в фас постать імператора. На його голові знаходиться стема (низька корона), а сам він вдягнутий у дивітисон (багряницю, чи опліччя) – святковий пурпурний одяг, що слугував за знак верховної влади, і хламиду (довгий парадний плащ із шерстяної тканини). У

правій руці імператор тримає лабарум (штандарт на довгому держаку із зображенням хреста), а в лівій – сферу (державу), яку також увінчує хрест. З обох боків постаті імператора розміщені крапки, які замінюють написи. На аверсі (випуклій стороні) монети зображення через погану збереженість не простежується. Монета виготовлена з міді. Окалина на поверхні грошового знака свідчить про його перебування у сильному вогні.

Вивчення даної монети та пошук аналогій дозволили визначити тип нумізматичного об'єкта та час його випуску. Аналіз зображення на монеті та її форма засвідчує, що вона також має візантійське походження. Грошові знаки такого типу з'явилися на території імперії після реформи Олексія I Комніна (1081-1118 рр.), проведеної в 1092 р. [42, р. 431-436; 32, р. 211-238]. З цього часу в обіг поступають увігнуто-випуклі монети, які зберігають свою форму до XIV ст. Особливо багато таких монет (стаменів, аспронів, номізм, перперів), які виготовлялися із золота, електру, срібла, білону, міді, карбувалися у Візантії в другій половині XII – на початку XIII ст. за імператорів Андроніка I Комніна (1183-1185 рр.), Ісаака II Ангела (1185-1195 рр.), Олексія III Комніна-Ангела (1195-1203 рр.). В їхній основі лежала золота монета – гіперпірон (νόμισμα -πέρπυρον), випущена Олексієм I Комніним у 1092 р. [45, р. 293-299].

Значних змін монетне карбування імперії зазнало після взяття військами європейських рицарів Константинополя в 1204 р. у результаті Четвертого хрестового походу [29, с. 63-88]. Уряди Латинської імперії, що виникла на руїнах Візантії, продовжували випускати увігнуто-випуклі (скіфатні) монети із зображеннями, добре відомими місцевому населенню. Фактично вони карбувалися за типом монет візантійських імператорів. Проте, на відміну від монет з благородних металів і білонових грошових знаків візантійських імператорів, такі монети виготовлялися з міді. Вони відзначалися меншими розмірами, грубістю та схематичністю зображень. Їхні написи були зроблені з помилками, або вони взагалі їх не мали, а на місцях, де мали б бути букви, проставлялися крапки [9, с. 154-159]. Науковцями, на основі вивчення великої кількості скарбового матеріалу та добре документованих поодиноких знахідок, доведено, що такі монети карбувалися хрестоносцями в Константинополі та, очевидно, і в Фесалоніках з 1204 по 1224 рр. [35, р. 128-130]. У нумізматичній літературі монети цього типу отримали умовну назву «латинські константинопольські» імітації [33, с. 191-218].

Для визначення точного часу випуску даної монети були проведені

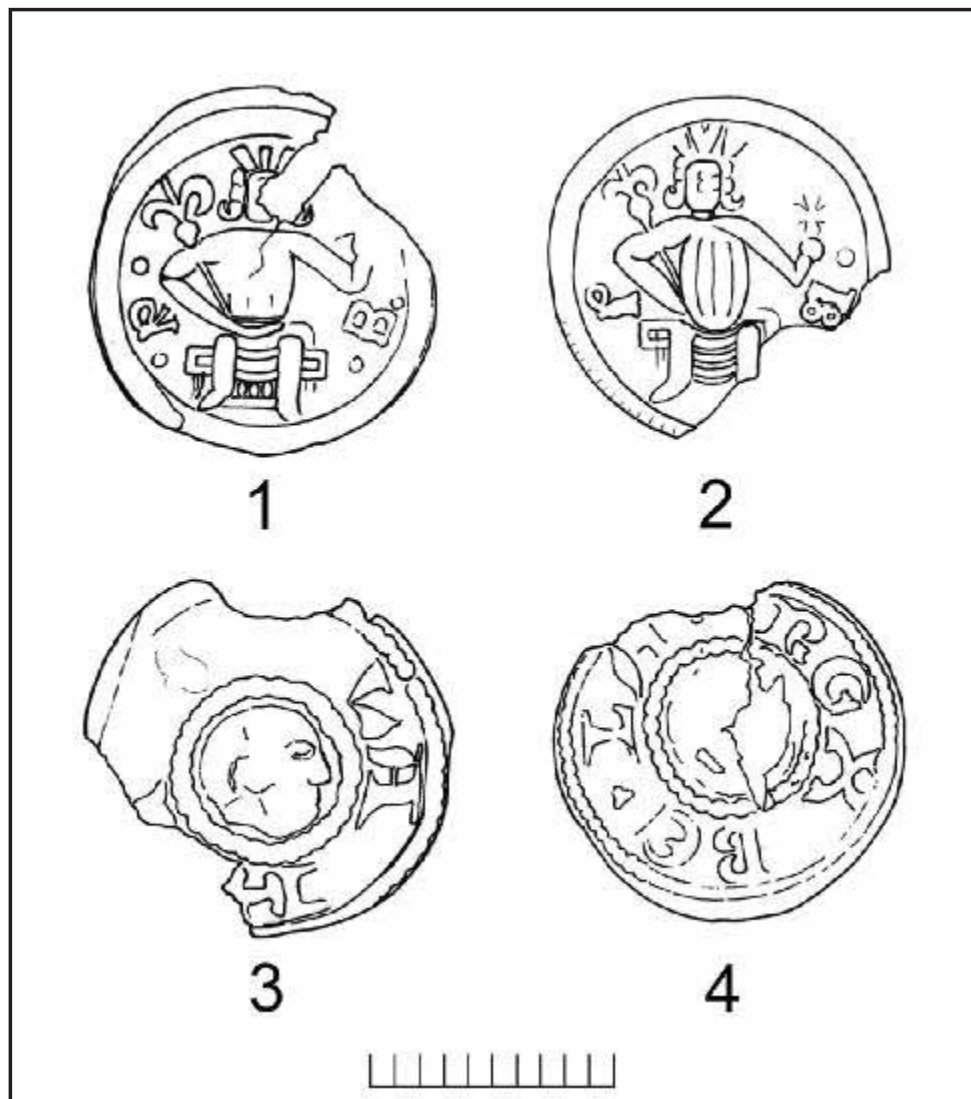

Рис. 2. Візантійські монети з Чорнівського городища.

консультації із фахівцями . Встановлено, що монета з Чорнівського городища становить номінал аспрон трахея (ἀσπρον τράχης). Вона була відкарбована у Фесалоніках за часів правління Феодора I Комніна-Дуки (Θεόδωρος Κομνηνός Δούκας) [39, р. 147-153; 36, р. 543-555], який у 1215-1230 рр. був правителем Епірського царства. У 1224 р. він завоював королівство Фесалоніки, яке, відповідно, втратило автономію. Влада Феодора Комніна-Дуки у Фесалоніках продовжувалася з 1224 до 1230 рр., а коронований він був у 1227 р. Отже, в широкому хронологічному діапазоні монету з Чорнівського городища можна датувати 1224-1230 рр. 9 березня 1230 р. відбулася битва при Клокотниці, в якій Феодор зазнав поразки. Після цього Епірський деспотат Феодора I Комніна-Дуки розпався на дві держави, центром однієї з яких стали Фесалоніки.

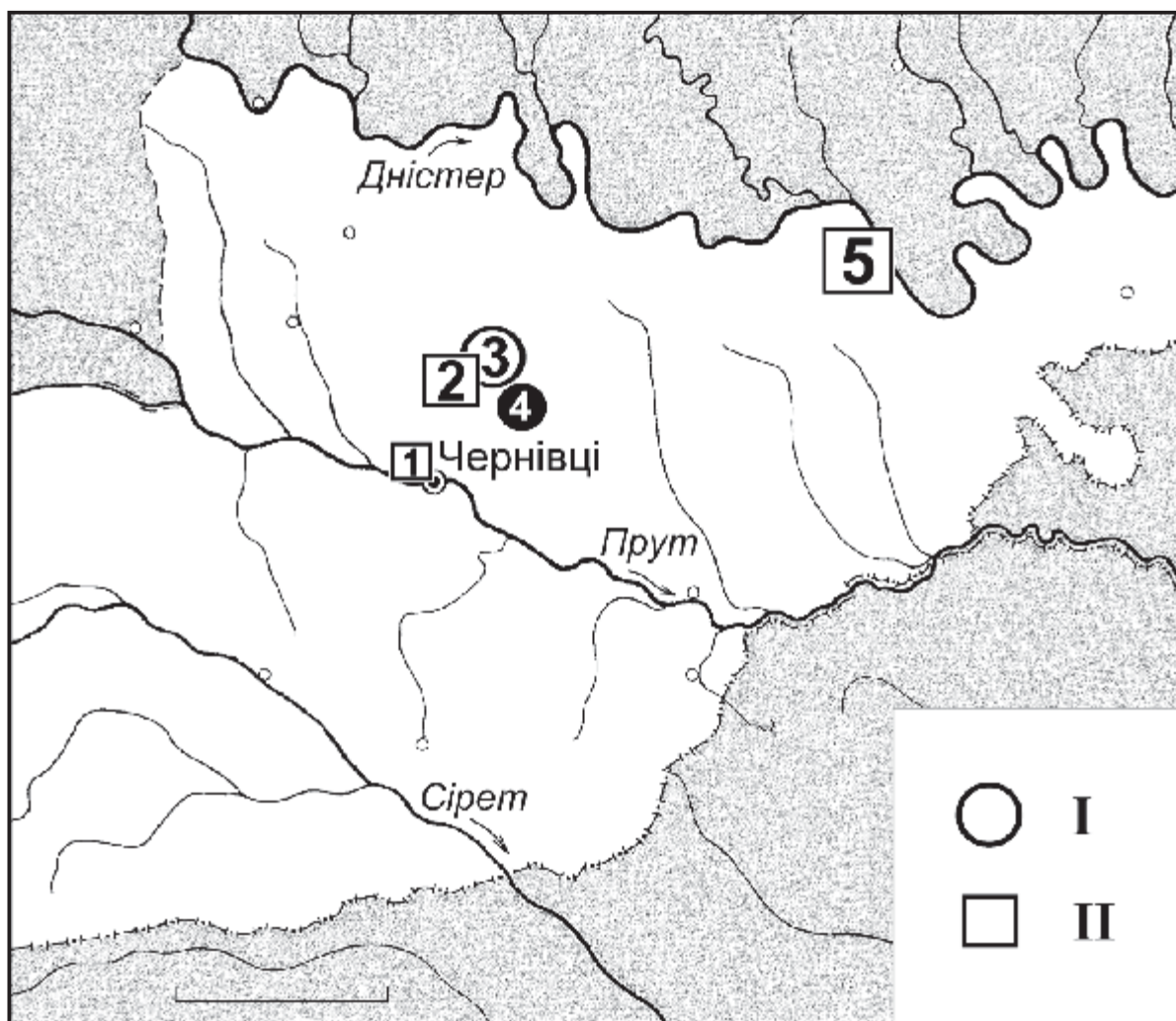

Рис. 3. Угорські брактеати з Чернівського городища.

За своїми зовнішніми ознаками $\alpha\sigma\pi\rho\nu\ \tau\rho\acute{\alpha}\chi\upsilon\varsigma$ з Чернівського городища відноситься до типу G за класифікацією М. Хенді, в якій виділено сім типів монет Феодора I Комніна-Дуки [36, р. 559-561]. Зазвичай, на реверсі монет типу G зображувалася в повний зріст постать імператора, в якого наявні стема, дивітисон, хламїда та комір. У правій руці імператор тримає лабарум, а в лівій – сферу (державу), яку також увінчує хрест. На аверсі зображувалася постать Христа Емануїла (без бороди, з тунікою), який тримає сувій у лівій руці [33, р. 271]. За останні роки нові матеріали досліджень з Думбартон Оакс дозволили хронологічно більш точно розподілити усі сім типів монет Феодора Комніна-Дуки [36, р. 543-549]. Тому тип G, до якого відноситься монета з Чернівського городища, з обережністю можна датувати більш вузько – 1229-1230 рр.

Інші дві монети були знайдені у 2004 і 2006 рр. у кліті № 12. Так, цілий екземпляр має діаметр 1,5-1,6 см, його маса – 0,7 г. Від іншої монети, навмисно розрізаної у давнину, зберігся лише сегмент – четвертина. Її розміри дорівнюють 1,1×1,1 см, маса – 0,8 г (рис. 2, 4; фото 1, 4). Зображення на монетах сильно постраждали від вогню і корозії, тільки вгадуються нечіткі постаті, але їхня приналежність до числа візантійських монет не викликає сумнівів.

На цілому екземплярі монети, яка виготовлена з міді/бронзи й також перфорована (рис. 2, 3; фото 1, 3), зображення читаються досить погано. Проте все ж вдається простежити, що на реверсі монети проглядається постать ангела. Попередньо її можна співставити з номіналом аспрон трахея (ἀσπρον τράχης), який був карбований за правління Деметрія Комніна-Дуки (Δημήτριος Κομνηνός Δούκας) у Фесалоніках у 1244-1246 рр. [39, р. 173-174; 36, р. 597-598]. Інформації про нього відомо не так багато, як і про самі монети. Деякі дослідники вказують на те, що монети Деметрій Комнін-Дука почав карбувати ще у 1242 р., коли йому був наданий титул деспота, а він сам признавав владу нікейського імператора Іоанна III Дуки Ватаца. Родився він у 1220 р. та був молодшим сином правителя Епіру – Феодора I Комніна-Дуки. За аналогічними знахідками монет з Думбартон Оакс, можна припустити, що на реверсі монети з Чорнівського городища зображений Архангел Михаїл. Характеризуючи монети Деметрія Комніна-Дуки, варто зазначити, що на аверсі монети зображена постать Христа Емануїла (без бороди, з тунікою), який тримає сувій у лівій руці. На реверсі монети – постать Архангела Михаїла у повний зріст, з німбом, у дивітісоні, з коміром. У правій руці він тримає лабарум на усю довжину постаті, а в лівій руці – державу [33, р. 288-299].

Малоймовірно, що дана монета могла потрапити на городище після його знищення монголо-татарами, яке датувалося 1241 р. [2, с. 477-478]. Тому є підстави припустити, що укріплена Чорнівська садиба припинила існування пізніше, очевидно в 1259 р. [10, с. 194]. До такої ж думки схиляє датування срібного персня із багроподібним геральдичним зображенням знаку Рюриковичів, знайденого на пам'ятці, який, вочевидь, належав князю Андрію Ярославичу (1222-1264 рр.), зятю Данила Галицького. Не виключено, що під час вимушеної еміграції Андрія Ярославича, його дружина і діти в 1252-1256 рр. перебували на городищі [16].

Найближчими пам'ятками до Чорнівського городища, де виявлені мідні візантійські монети, є с. Городище Шепетівського р-ну

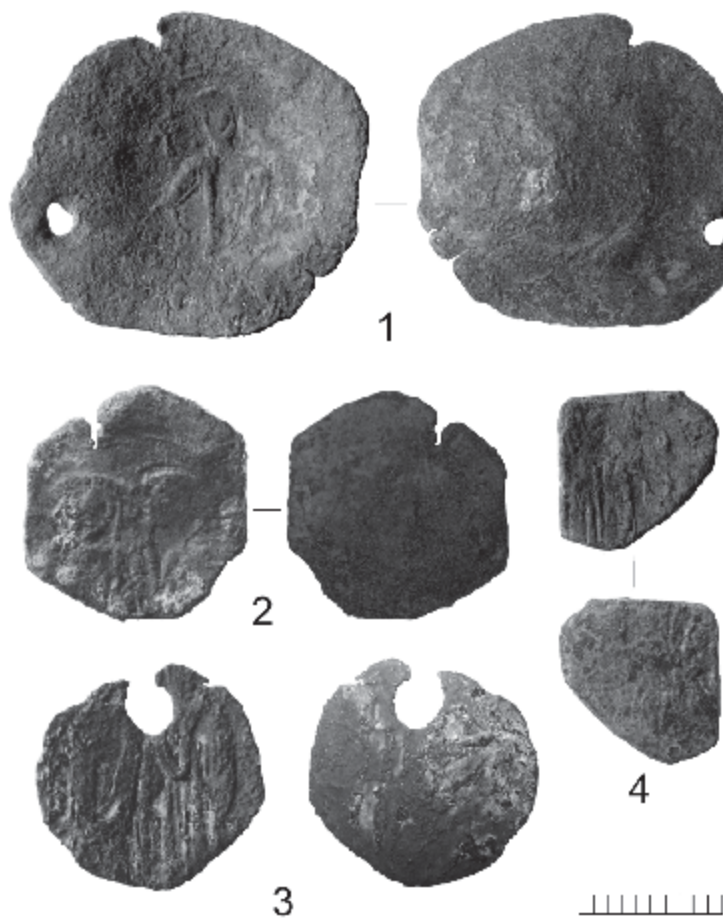

Фото 1. Візантійські монети з Чорнівського городища.

Хмельницької обл., яке пов'язується з рештками давньоруського міста Ізяславль. Схожі за описами монети трапилися також при вивченні міст XII – першої половини XIII ст. в Родні, Воїні та комплексі давньоруських пам'яток поблизу с. Крутилів (святилище Звенигород) на Тернопільщині [26, с. 81, 110, рис. 47, 4]. Так само, як і знахідки з Чорнівки, ці грошові знаки перфоровані. Більше того, всі зазначені монети виявлені на землях, які входили до складу Галицько-Волинського князівства або перебували в контактній із кочівницьким степом зоні.

Відповісти на питання, яким чином візантійські монети потрапили на Чорнівське городище, складно. Можливі пояснення цих неординарних знахідок різні. У літературі вже неодноразово зверталася увага на ймовірну участь дружинників із Галицько-Волинських земель у хрестових походах, про що знаходимо натяки в писемних та фольклорних джерелах. Якщо це так, то деякі з монет міг принести один з учасників Четвертого хрестового походу (1202-1204 рр.). Разом з тим відомо,

Фото 2. Угорські брактеати з
Чорнівського городища.

що Галицько-Волинське князівство, складовою частиною якого в той час були і землі сучасної Буковини, мало тісні політичні та культурні стосунки з Візантією. Тут знаходили притулок і опальні царевичі, претенденти на престол і, можливо, імператори у вигнанні. Зокрема, багато науковців схильні вважати, що візантійський імператор Олексій III Комнін-Ангел, який улітку 1203 р. покинув оточений хрестоносцями Константинополь, після багатьох поневірянь знайшов притулок у Галичі, в князя Романа Мстиславича, батька Данила Галицького [9, с. 154-159]. Після розгрому Константинополя, як свідчать археологічні матеріали, на землі Русі переселилася і деяка частина візантійських ремісників та духовенства. Через це не виключено, що на городищі побували вихідці з імперії чи русичі, які з ними спілкувалися. Можна припустити, що монети, як своєрідні іконки, могли бути принесені мешканцями Чорнівського городища (князі, бояри, духовенство), які здійснили паломництво до Константинополя або ж до християнських центрів у Святій Землі. Торгове походження перфорованих візантійських монет мало ймовірно, оскільки вони використовувалися як підвіски, а не як

грошові знаки. Підтвердженням даної гіпотези можуть служити й інші знахідки візантійського походження з городища, зокрема «сирійські» енкалпіони та стеатитова іконка, виявлені на пам'ятці [18, с. 184-188, 200-202].

Чотири інші монети були знайдені у 2006 р. на підлозі недокопаної кліті № 32 (за нумерацією І. Возного). Вони лежали одна поверх одної і являли собою спресовану масу із тоненьких круглих срібних пластинок, пошкоджених вогнем. Після їх роз'єднання з'ясувалося, що це чотири монети двох різних типів. Монети першого типу дещо пошкоджені у різних частинах. Діаметр першої з них – 0,15 см, маса – 0,1 г (рис. 3, 1; фото 2, 1), другої – 0,14 см та 0,3 г, відповідно (рис. 3, 2; фото 2, 2).

На монетах першого типу в центрі зображений король, який сидить на троні. В лівій руці він тримає хрест, а в правій – скіпетр з характерним лілієподібним навершям. Справа і зліва від постаті короля розміщені букви «R» та «B» (тобто REX BELA – король Бела). Монети другого типу також дуже пошкоджені та потерті. Діаметр першої з них становить 0,15 см, маса – 0,2 г (рис. 3, 3; фото 2, 3), іншої, відповідно, – 0,14 см та 0,1 г (рис. 3, 4; фото 2, 4). На монетах цього типу в центрі, в колі, у профіль чітко зображене людське обличчя, а по колу монети простежуються готичні літери: на першій монеті чітко видно зображення літер «L», «A» та частину літери «X», а на іншій чітко простежується напис – «BE LA REX».

На сьогодні існує декілька версій ідентифікації монет даних типів. Вважають, що монети могли бути карбовані угорським королем Белою III (1172-1196 рр.), або ж вони були відкарбовані за правління «молодого

Рис.	1190	1200	1210	1220	1230	1240	1250	1260
2:2		■	■					
2:1				■	■			
2:3						■		
2:4		■	■	■	■	■	■	■
3:1	■			■	■	■	■	■
3:2	■			■	■	■	■	■
3:3	■			■	■	■	■	■
3:4	■			■	■	■	■	■

Табл. 1. Широке (сірий фон) та вузьке (чорний фон) датування середньовічних монет з Чорнівського городища.

короля» Бели IV (1225-1270 pp.), як, наприклад, вважав Р. Ласло [32, о. 32-33, tábla 14]. Після проведення детального вивчення даних монет та пошуку їхніх аналогій, можемо стверджувати, що дані екземпляри слід віднести до брактеатів, карбованих за правління «Rex iunior» – Бели IV, тобто в період, коли він був «молодим королем» в 1225-1235 pp. [37, с. 53-54].

У 1220 р. 14-річний Бела оженився на принцесі Марії Ласкариній – доньці нікейського імператора Феодора I Ласкаріса та Анни Ангеліни (дочки візантійського імператора Олексія III Комніна-Ангела). Після цього батько доручив йому управління Славонією. Але король Андраш II (Андрій – у давньоруських джерелах), який влаштував шлюб Бели під час його повернення з походу, до цього часу розчарувався у союзі з Нікейською імперією і розлучив сина з дружиною у 1222 р. В той же рік Папа Римський Гонорій III відмовився оголошувати шлюб недійсним, тому Бела забрав жінку та втік до Австрії. Після цього за посередництва папи, король Андраш II помирився із сином та дав йому в управління Славонію, Далмацію та Хорватію. У 1226 р. невдоволений політикою свого сина, король Андраш II доручив йому управління Трансільванією та надав йому титул герцога. Тут Бела мав постійні контакти з половцями.

Загалом у першій половині XIII ст. у Галицько-Волинському князівстві спостерігається значне послаблення, в якому були зацікавлені як Польща, так і Угорщина. В контексті цього регіон Пруто-Дністровського межиріччя потрапив у важливі політичні події, пов'язані з королевичем Белою. У 1230 pp. князь Данило Романович на заклик галичан звільнити їх від угорського короля Андраша зібрав дуже численне військо. Після цього, взявши в облогу угрів у Галичі, він змусив їх здатися. Тоді угорський «Rex iunior» – Бела IV спробував відбити Галич. Та сильні дощі й епідемія змусили його зняти облогу з Галича та відступати вздовж р. Дністер до Василева [3, с. 1216-128]. Тут король перейшов річку, рушив до Пруту та через Родну повернувся до Угорщини. Не виключено, що внаслідок цього походу монети королевича могли опинитися на Чорнівському городищі (табл. 1).

Знахідка брактеатів на городищі безсумнівно свідчить про знайомство мешканців регіону з платіжними засобами такого типу, який, до речі, зафіксований у регіоні скарбом монет із Хотина. Цей комплекс, виявлений у 1889 р., складався з кількох сотень брактеатів і відноситься дослідниками до 1225-1230 pp. [25, с. 118; 15, с. 65]. Депонування Хотинського скарбу пов'язується з відступом угорських військ у 1230 р. [15, с. 66-69; 18, с. 151-152].

Таким чином, за період дослідження Чорнівського городища у 1999-2014 рр. був виявлений цінний нумізматичний матеріал, який уточнює хронологічні межі існування Чорнівського городища та дозволяє з нових позицій розкрити його значення у політичному, економічному, суспільному та культурному розвитку давньоруського населення Пруто-Дністровського межиріччя у XIII ст.

Джерела та література: 1. Возний І.П. Чорнівська феодальна укріплена садиба XII-XIII ст. – Чернівці: Рута, 1998. – 153 с.; 2. Возний І.П. Історико-культурний розвиток населення межиріччя Верхнього Сірету та Середнього Дністра в X-XIV ст. – Частина 2. – Чернівці: Золоті литаври. – 2009. – С. 233-282; 3. Галицько-Волинський літопис / Пер. Т. Коструби. – Стейт Каледж-Па: Життя і школа, 1967. – 128 с.; 4. Гладкий В. Словарь нумизмата. – М.: Центрполиграф, 2006. – 382 с.; 5. Древняя Русь. Город, замок, село. – М.: Наука, 1985. – 432 с.; 6. Калініченко В., Пивоваров С. Наконечники стріл з Чорнівського городища першої половини XIII ст. (археологічні дослідження 2012 р.) // ПССІАЕ. – Чернівці: Друк Арт, 2013. – Т. 2(36). – С. 34-46; 7. Михайлина Л.П., Возний І.П., Пивоваров С.В. Дослідження археологічних пам'яток Північної Буковини експедицією Чернівецького держуніверситету // Археологічні дослідження в Україні 1991 року. – Луцьк: Надстир'я, 1991. – С. 66-67; 8. Пивоваров С. Археологічне дослідження Чорнівського городища в 1999-2000 рр. // ПССІАЕ. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – Т. 1. – С. 243-255; 9. Пивоваров С. Візантійська монета з Чорнівського городища // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології // ПССІАЕ. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – Т. 3. – С. 154-159; 10. Пивоваров С. Дослідження Чорнівського городища першої половини XIII ст. // Археологічні студії. – К.-Чернівці: Наші книги, 2008. – Вип. 3. – С. 180-199; 11. Пивоваров С. Нові археологічні дослідження Чорнівського городища // Матеріали IV Буковинської міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 125-річчю заснування ЧНУ імені Ю. Федьковича. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – С. 351-353; 12. Пивоваров С. Нові знахідки культових предметів на давньоруських пам'ятках Буковини // ПССІАЕ. – Чернівці: Золоті литаври, 2000 – Т. 3. – С. 217-230; 13. Пивоваров С. Нові знахідки предметів озброєння та спорядження вершника і верхового коня з Чорнівського городища (перша половина XIII ст.) // ПССІАЕ. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – Т. 2. – С. 133-141; 14. Пивоваров С. Нумізматичні матеріали XV ст. з Чорнівського городища // Буковинський журнал. – 2002. – Ч. 3-4. – С. 43-49; 15. Пивоваров С. Нумізматичні пам'ятки Буковини. – Чернівці: Зелена Буковина, 2002. – 248 с.; 16. Пивоваров С. Перстені з геральдичними зображеннями з Чорнівського городища // ПССІАЕ. – Чернівці: Прут, 2008. – Т. 1(25). – С. 9-18; 17. Пивоваров С. Предмети з християнською та язичницькою символікою у давньоруських старожитностях Буковини (нові знахідки) // Записки наукового товариства імені Шевченка. – Праці археологічної комісії. – Львів, 2002. – Т. ССXLIV. – С. 247-257; 18. Пивоваров С. Середньовічне населення межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра (XI – перша половина XIII ст.). – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – 299 с.; 19. Пивоваров С. Християнські старожитності в межиріччі Верхнього Пруту та Середнього Дністра. – Чернівці: Зелена Буковина, 2001. – 152 с.; 20. Пивоваров С. Чорнівське городище першої половини XIII ст.: (нові знахідки) // Р.Ф. Кайндль. Вікно в європейську науку. Матеріали II Міжнародного наукового семінару. – Чернівці: Прут, 2005. – С. 195-201; 21. Пивоваров С.В., Возний І.П.

Охоронні розкопки феодального приватновласницького замку XII – першої половини XIII ст. в с. Чорнівка // Екологія культури: історія, традиції, сучасність. – Львів, 1990. – С. 44-45; 22. Пивоваров С.В., Ільків М.В. Розвідки Чернівецької філії ОАСУ // АДУ 2012. – Київ-Луцьк, 2013 – С. 379-380; 23. Пивоваров С.В., Калініченко В.А. Навершя руків'я меча з Чорнівського городища першої половини XIII ст. // ПССІАЕ. – Чернівці: Букрек, 2014. – Т. 1(37). – С. 39-55; 24. Пивоваров С.В., Калініченко В.А. Територіальна ідентифікація наконечників стріл з Чорнівського городища (до постановки проблеми) // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Історія. – Чернівці: Чернівецький університет, 2014. – Вип. 684-685. – С. 7-12; 25. Потин В.М. Клад брактеатов из Поднестровья // Нумизматика и сфрагистика. – 1963. – Вып. 1. – С. 109-127; 26. Русанова И.П., Тимошук Б.А. Языческие святилища древних славян / 2-е изд. – М.: Ладога-100, 2007. – 304 с.; 27. Соколова И.В. Монеты и печати Византийского Херсона. – Л.: Искусство, 1983. – 212 с.; 28. Тимошук Б.О. Давньоруська Буковина (X – перша половина XIV ст.). – К.: Наукова думка, 1982. – 206 с.; 29. Успенский Ф. История крестовых походов. – М: Даръ, 2005. – 352 с.; 30. Філіпчук М.А. Замок біля Чорнівки // Молодий Буковинець. – 1983. – 27 лютого; 31. Boss M., Hofmann L. Die Münzen des Byzantinischen Reiches in der Universitätsbibliothek. – Nürnberg: Universitätsbibliothek, 2007. – 267 p.; 32. Grierson P. Byzantine coins. – London: Methuen & Co LTD, 1982. – 411 p.; 33. Hendy M. Coinage and money in the Byzantine empire 1081-1261. – Washington, 1969. – 811 p.; 34. Hendy M. Studies in the Byzantine monetary economy c. 300-1450. – Cambridge: Cambridge University Press, 1985. – 773 p.; 35. Hendy M., Bellinger A., Grierson P. Catalogue of the Byzantine coins in the Dumbarton Oaks collection and in the Whittemore collection: Volume 4 (Part I): Alexius I to Alexius V (1081-1203). – Washington, 1999. – 443 p.; 36. Hendy M., Bellinger A., Grierson P. Catalogue of the Byzantine coins in the Dumbarton Oaks collection and in the Whittemore collection: Volume 4 (Part II): The Emperors of Nicaea and Their Contemporaries (1204-1261). – Washington, 1999. – 793 p.; 37. Huszár L. Münzkatalog Ungarn: von 1000 bis Heute. – München: Battenberg, 1979. – 366 s.; 38. Lázló R. Corpus nummorum Hungariae Magyar egyetemes éremtár. – Budapest: A magyar tudományos Akadémia Kiadása, 1899. – 74 o.; 39. Lianta E. Late Byzantine Coins 1204-1453 in the Ashmolean Museum University of Oxford. – London: Spink, 2009. – 335 p.; 40. Longuet H. Introduction a la Numismatique Byzantine. – London: Spink & son LTD, 1961. – 158 p.; 41. Morrison S. The Emperor, the Saint, and the City: Coinage and Money in Thessalonike from the Thirteenth Century // Dumbarton Oaks Papers. – 2003. – No 57. – P. 173-203; 42. Sear D. Byzantine coins and their values. – London: Seaby, 1987. – 526 p.; 43. The Oxford Dictionary of Byzantium. – New York and Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 1991. – 2232 p.; 44. The William Herbert Hunt Collection Highly Important Byzantine Coins. – New York, 1990. – 252 p.; 45. Whitting P.D. Byzantine coins. – New York, 1973. – 312 p.; 46. Wroth W. Catalogue of the Imperial Byzantine coins in the British Museum: Volume II. – London: Printed by order of the trustees sold at the British Museum, 1908. – 771 p.